

Maja Zupančič in Mojca Poredoš

Zadovoljstvo z življenjem v pozni odraslosti – odnos med starejšimi starši in odraslimi otroki šteje

POVZETEK

V prispevku prikazujeva ugotovitve raziskave, v kateri sva pri slovenskem vzorcu zdravih in samostojnih starejših staršev, v povprečju starih 69,63 leta ($N = 91$; 70,3 % žensk), preučevali njihovo zadovoljstvo z življenjem v povezavi s kakovostjo njihovega odnosa z odraslim otrokom. O svojih značilnostih in o odnosu z najstarejšim ali edinim odraslim otrokom so poročali s pomočjo psiholoških vprašalnikov. Starši so bili v povprečju razmeroma zadovoljni s svojim življenjem in dejavni v vsakdanjem življenju. V njihovem odnosu z najstarejšim ali edinim odraslim otrokom sva prepoznali tri podobne, vendar ne povsem enake sestavine kot pri mlajših starših, tj. povezanost z otrokom, iskanje opore pri otroku in moteče vmešavanje otroka. Najvišje so sodelujoči starši, še posebej mame, ocenili občutja povezanosti z otrokom. Iskanje opore pri otroku v pomembnih ali težavnih situacijah so ocenili zmerno visoko, moteče vmešavanje otroka v svojo zasebnost pa nizko. Z načinom bivanja in s tremi značilnostmi odnosa z otrokom sva pojasnili 18 % razlik v njihovem zadovoljstvu z življenjem. Pri tem je višjo raven zadovoljstva z življenjem pomembno napovedovala močnejša povezanost staršev z otrokom, nakazana pa je bila tudi pozitivna povezava z življenjem v zakonski ali družinski skupnosti.

Ključne besede: pozna odraslost, starejši starši, odnosi starši – odrasli otroci, zadovoljstvo z življenjem

AVTORICI: Dr. Maja Zupančič je redna profesorica za razvojno psihologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani in ima tudi vabljen predavanja na Fakulteti za psihologijo Univerze na Dunaju. Od leta 2004 dalje je vodja raziskovalnega programa Uporabna razvojna psihologija, trenutno je vodja bilateralnega znanstvenoraziskovalnega projekta z Avstrijo in sodeluje v mednarodnih znanstvenih projektih s področij psihološkega osamosvajanja, evolucijske psihologije in finančne socializacije. Njeno znanstvenoraziskovalno delo s področja razvojne psihologije ter objave v slovenskih in tujih znanstvenih revijah se nanašajo na raznolika razvojna obdobja, med njimi tudi na pozno odraslost.

Mojca Poredoš je mlada raziskovalka raziskovalnega programa Uporabna razvojna psihologija in asistentka za razvojno psihologijo na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. Pod mentorstvom red. prof. dr. Maje Zupančič sodeluje v mednarodnih znanstvenih projektih s področij psihološkega osamosvajanja, evolucijske psihologije in finančne socializacije ter pripravlja doktorsko disertacijo. Njeno znanstveno zanimanje se nanaša na različna razvojna obdobja, med katerimi je tudi pozna odraslost.

ABSTRACT

Satisfaction with life in late adulthood: Elderly parent-adult child relationships matter

The paper presents findings of the study on satisfaction with life and its association with quality of elderly parent–adult child relationships. The participants were 91 (70.3% females) healthy and independent Slovene parents, in average aged 69.63 years. Using psychological questionnaires they provided self-ratings on their characteristics, and characteristics of the relationship with their oldest or the only child. In average, the parents were relatively satisfied with life and active in everyday life. We identified three components of their relationship with the adult child, i.e. connectedness with the child, seeking support in the child and intrusiveness of the child. The components were similar, yet not identical to those established with younger parents. The participants scored the highest with respect to feelings of connectedness with their child, especially the mothers. The scores reflecting seeking support in the child when faced with important and/or difficult situations were moderate, whereas the scores indicating the child's intrusiveness into the parent's privacy were low. The elderly parents' living arrangement and the three components of their relationship with the child explained 18% of differences in parental satisfaction with life. Stronger feelings of parents' connectedness with the child significantly predicted higher levels of their life satisfaction. The parents residing with their spouse or family also tended to exhibit slightly higher levels of satisfaction with life than those living alone.

Key-words: late adulthood, elderly parents, parent–child relationships, life satisfaction

AUTHORS: Dr. Maja Zupančič is a full professor of developmental psychology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana, and also holds guest lectures at the Faculty of Psychology, University of Vienna. Since 2004 she has been a leader of the Slovene research programme Applied Developmental Psychology. In addition, she is a leader of a bilateral research project Slovenia-Austria, a researcher within international research projects in the field of individuation, evolutionary psychology and financial socialization. Her psychological research, as well as publications in national and international research journals refer to various developmental periods across the life-span, with the period of late adulthood among them.

Mojca Poredoš is a young researcher in the research programme Applied Developmental Psychology and a research assistant of developmental psychology at the Faculty of Arts, University of Ljubljana. Under the mentorship of prof. dr. Maja Zupančič she collaborates within international research projects in the field of individuation, evolutionary psychology and financial socialization. Her research interests refer to various developmental periods in the lifespan, including late adulthood.

1 UVOD

Zadovoljstvo z življenjem (v nadaljevanju ZŽ) se nanaša na posameznikovo subjektivno oceno lastnega življenja, tj. kako pozitivno ali negativno ga ocenjuje. Ta ocena predstavlja spoznavni vidik subjektivnega blagostanja (Diener, Suh, Lucas in Smith,

1999) in enega izmed pomembnih pokazateljev kakovostnega staranja (Baltes in Baltes, 1990). Čeprav ugotovitve o starostnih spremembah ZŽ niso povsem dosledne, na splošno lahko sklenemo, da se raven ZŽ iz zgodnejših obdobji odraslosti ohranja v zelo pozno starost (tj. v osemdeseta leta posameznikovega življenja), vse do terminalnega upada, ki napoveduje smrt (Gerstorff idr., 2010).

Raziskovalci različno odgovarjajo na vprašanje, zakaj se ZŽ ohranja v pozna leta kljub številnim izgubam, ki so povezane s starostjo. Na primer: (i) starejše osebe prožno prilagajajo svoje cilje izgubam in upad nekaterih sposobnosti/spretnosti učinkovito nadomeščajo z ustreznimi vedenjskimi strategijami (Baltes in Baltes, 1990); (ii) starejše osebe v primerjavi z mlajšimi skrbneje izbirajo svoje medosebne stike in ohranjajo le tiste medosebne odnose, ki jim nudijo zadovoljstvo (Carstensen, Isaacowitz in Charles, 1999); (iii) z naraščajočo starostjo ljudje izkusijo manj stresa ob negativnih dogodkih (Gruenewald, Mroczek, Ryff in Singer, 2008); (iv) v obdobjih odraslosti posamezniki razvijajo učinkovite strategije za uravnavanje čustev (Hansen in Slagsvold, 2012); (v) ob pomembnih življenjskih dogodkih ali prehodih, ki znižujejo/povečujejo ZŽ, razvojno visoko stabilne osebnostne poteze postopno prispevajo k povratku ZŽ na posameznikovo izhodiščno raven (Diener in Suh, 1998).

Poleg nizke ali celo nepomembne povezave kronološke starosti z ZŽ k medosebnim razlikam v ZŽ na splošno zelo malo prispevajo tudi druge demografske značilnosti odraslih, kot so spol, izobrazba, zakonski stan in način bivanja (npr. Diener idr., 1999; Petrič, 2015). Pomembnejšo vlogo imajo telesno zdravje, zlasti subjektivna ocena zdravja (npr. Binder in Coad, 2013; Diener idr., 1999), in druge subjektivne ocene psiholoških stanj, značilnosti ali vedenja, kot so starost počutja (npr. Petrič, 2015; Teuscher, 2009), osebnostne značilnosti (npr. Gomez, Krings, Bangerter in Grob, 2009; Petrič, 2015), zaznana samoučinkovitost (npr. Petrič, 2015; Wiesmann in Hannich, 2008) in ukvarjanje z različnimi dejavnostmi (npr. Betts-Adams, Leibbrandt in Moon, 2011; Petrič, 2015). Vsaj delno je od navedenih značilnosti odvisno tudi razreševanje razvojnih nalog v pozni odraslosti. Uspešnost pri razreševanju teh nalog pa vodi k ZŽ.

Najpomembnejše razvojne naloge starejših posameznikov (pregled v: Zupančič, Kavčič in Fekonja, 2009) so ohranjanje neodvisnosti in samostojnosti, skrbnost za bližnje osebe in ohranjanje tesnih medosebnih odnosov, ukvarjanje s smiselnimi, psihofizičnemu stanju primernimi in osebnostno izpolnjujočimi dejavnostmi ter pregled in osmišljanje življenja. Slednjo je kot najpomembnejšo razvojno nalogo v okviru razreševanja zadnje psihosocialne krize v svoji teoriji vseživljenjskega razvoja opredelil Erikson (1963). Pozitivna razrešitev krize v smeri osebnostne integracije vodi k zadovoljstvu s preživetim življenjem in z življenjem v sedanjosti. Razrešitev psihosocialne krize integracija/obup je odvisna tudi od posameznikove ocene pomembnih življenjskih vlog, med njimi starševske, in od kakovosti tesnih medosebnih odnosov, npr. z lastnimi otroki. Zato sva v raziskavi preučevali, katere značilnosti odnosa starejših staršev z odraslim otrokom prispevajo k njihovem ZŽ.

Odnos med starši in otroki je pomemben vidik socialnega razvoja vseh posameznikov in se povezuje z njihovim ZŽ (npr. Ajrouch, 2007; Milkie, Bierman in Schieman, 2008). Starši ostajajo pomembne osebe tudi odraslim in samostojnim otrokom, slednji pa hkrati

zadržijo pomembno vlogo v življenju staršev. Kljub psihološki avtonomiji, ki jo odrasli otroci dosežejo v svojih dvajsetih letih starosti, ter njihovi bivanjski, finančni, funkcionalni, čustveni in vrednotni neodvisnosti se med otroki in njihovimi starši večinoma ohranja psihološka povezanost (Ingersoll-Dayton, Neal in Hammer, 2001). S starostjo otrok pa se njihov odnos s starši tudi spreminja. Medtem ko je odnos v mladostništvu otrok še asimetričen, na otrokovem prehodu v odraslost (od 18. do 29. leta) na splošno postane simetričen, tj. odnos med dvema enakima odraslima osebamama (Arnett, 2006; Puklek Levpušček in Zupančič, 2010). V zgodnji odraslosti otrok (med 30. in 45. letom) se v povprečju kakovost odnosa med otrokom in staršem izboljšuje, količina njunih medosebnih interakcij pa upada. Med srednjeletniki (med 45. in 65. letom) in njihovimi starši v povprečju naraščata navezanost (vzajemen, medsebojno naklonjen odnos) in količina medosebnih interakcij oz. časa, ki ga odrasli otroci (zlasti hčerke) preživijo s svojimi starši (npr. Vincent, Phillipson in Downs, 2006). Z naraščajočo starostjo staršev se običajno povečujeta tudi zanimanje in skrbnost odraslih otrok za starše, vendar je vsaj v deželah t. i. »zahodnega sveta« pomoč med otroki in starši v šestdesetih in sedemdesetih letih starosti vzajemna, starši pa celo nekoliko bolj pomagajo svojim otrokom (predvsem praktično in finančno) kot obratno (Grundy, 2005). Navedeno zavrača stereotip, da so starejši starši »v breme« svojim otrokom. Le če se pri starših pojavijo opazne regresivne spremembe, kot so poslabšanje zdravstvenega stanja, upad spoznavnih sposobnosti in vsakdanje kompetentnosti ali druge težave, povezane s starostjo, se vloge otroka in starša obrneta in odnos znova postaja asimetričen – odrasli otroci prevzemajo vlogo starša, starši pa postajajo od njih vse bolj odvisni (Feldman, 2011).

Psihologi so večinoma preučevali značilnosti odnosa s starši v obdobjih otroštva in mladostništva. Avtorji razmeroma redkih študij odnosa odraslih otrok s starejšimi starši pa so njegove značilnosti pogosteje preučevali z vidika otrok (npr. Grundy in Henretta, 2006; Riley in Bowen, 2005) kot z vidika staršev. Tako na podlagi maloštevilnih ugotovitev v tujini pomanjkljivo poznamo značilnosti tega odnosa, kot ga zaznavajo starejši starši, medtem ko psiholoških raziskav o odnosu med slovenskimi starejšimi starši in njihovimi odraslimi otroki v dostopni literaturi nisva zasledili. Zato v predstavljeni študiji obravnavava odnos med slovenskimi starejšimi starši in odraslimi otroki z vidika staršev ter njegovo povezanost z ZŽ staršev. Pri tem izhajava iz ugotovitev v različnih deželah (npr. Anglija, Izrael, Nemčija, Norveška, Španija in ZDA), ki poudarjajo zlasti pomembno vlogo čustvenega odnosa, recipročne pomoči in spoštovanja osebne avtonomije med odraslim otrokom in starejšim staršem v ZŽ staršev (Lowenstein, Katz in Gur-Yaish, 2007; Silverstein, Gans, Lowenstein, Giarrusso in Bengtson, 2010; Spitze in Gallant, 2004). A. Lowenstein in sodelavki (2007) so s podatki, pridobljenimi pri velikih vzorcih staršev (starih 75 let ali več) v mestnih okoljih »zahodnih« dežel, poročale, da med različnimi vrstami pomoči odrasli otroci svojim staršem najpogosteje nudijo čustveno oporo, manj kot tretjina pa jim praktično pomaga pri različnih opravilih. Starši, ki so svojim odraslim otrokom nudili več pomoči, so bili bolj zadovoljni s svojim življenjem kot tisti, ki so nudili manj pomoči. Starejši, razmeroma zdravi starši tudi ne iščejo praktične pomoči pri svojih otrocih, če to ni nujno potrebno, in jih moti, če odrasle otroke pretirano skrbi zanje. Za starše sta optimalni zmerna opora in pomoč odraslih otrok,

ki sta čim bolj obojestranski, saj prispevata k samospoštovanju pri starših in k zaznani povezanosti z odraslim otrokom. Pretirana skrb in pomoč, ki je starši ne morejo vračati otroku, pa znižujeta njihovo ZŽ (Spitze in Gallant, 2004).

Na podlagi navedenega sva v raziskavi upoštevali tri od številnih značilnosti odnosa med starejšimi starši in njihovimi odraslimi otroki, tj. zaznano povezanost staršev z otrokom, njihovo iskanje psihološke opore pri otroku in zaznano moteče vmešavanje otroka v zasebnost staršev s pretirano zaskrbljenostjo za starše. Pri starših v obdobju srednje odraslosti z otroki na prehodu v odraslost se je v slovenski pilotni študiji (Gasparini, Košmrlj in Cesar, 2016) pokazalo, da z navedenimi značilnostmi zanesljivo in veljavno ocenjujemo kakovost odnosa med starši in otroki. Povezanost z otrokom je vključevala izkušnje prijetnega druženja z otrokom, obojestranskega razumevanja, spoštovanja in zaupanja ter dostopnost otroka za odkrit pogovor. Iskanje opore pri otroku se je nanašalo na iskanje čustvene opore, potrditve, nasvetov in pomoči pri otroku v težkih in/ali pomembnih življenjskih situacijah. Moteče vmešavanje otroka v avtonomijo staršev pa je zajemalo zaznano neprimerno poseganje otroka v zasebnost staršev in pretirano zaskrbljenost otroka za starše s sestavinami pokroviteljskega vedenja. V vseh razvojnih obdobjih raziskovalci ugotavljajo tudi razlike med spoloma. Medosebni odnosi žensk, med drugim njihov odnos s starši (še posebej z mamo), so bolj povezani in čustveno oporni ter manj moteči za avtonomijo odnosnih partnerjev/partnerk kot medosebni odnosi moških; moški imajo močnejšo težnjo po neodvisnosti in samostojnosti, iščejo manj opore pri odnosnem partnerju/partnerki (tudi pri starših) ter v tesnih medosebnih odnosih zaznajo več neprijetnega in nadležnega poseganja v osebno avtonomijo (npr. Belsky, Jaffee, Caspi, Moffitt in Silva, 2003; Feldman, 2011; Sneed idr., 2006; Zupančič in Kavčič, 2014).

2 RAZISKAVA

2.1 PROBLEM RAZISKAVE

Na podlagi spoznanj predhodnih psiholoških študij v tujini sva preučevali tri sestavine odnosa med starejšimi slovenskimi starši in njihovim odraslim otrokom, tj. zaznano povezanost z otrokom, iskanje opore pri otroku in zaznano vmešavanje otroka v zasebnost staršev. Najprej sva želeli (i) preveriti, ali lahko ta odnos opišemo s podobnimi značilnostmi medosebnega delovanja in odnosnega vedenja otroka kot pri mlajših starših z otroki na prehodu v odraslost. Na podlagi ugotovitev sva dalje želeli (ii) kakovostno opisati odnos med starejšimi starši in njihovimi odraslimi otroki, (iii) preveriti morebitne razlike v odnosu z otrokom glede na spol staršev in odraslih otrok ter (iv) ugotoviti, katere obravnavane sestavine odnosa z otrokom napovedujejo ZŽ starejših staršev, in sicer ob upoštevanju demografskih značilnosti otrok in staršev ter splošne dejavnosti starejših staršev.

Predpostavili sva, da se mame počutijo bolj povezane s svojim odraslim otrokom (posebej s hčerko) in da pri njem iščejo več psihološke opore kot očeti, ki zaznavajo v odnosu z odraslim otrokom več njegovega motečega vmešavanja kot mame. Domnevali sva tudi, da zaznana povezanost z odraslim otrokom, odsotnost njegovega vmešavanja v

zasebnost staršev in pogostost vključevanja staršev v vsakdanje/prostočasne dejavnosti napovedujejo njihovo ZŽ.

2.2 METODA

Udeleženci

V raziskavi je sodelovalo 91 zdravih Slovencev (70,3 % žensk), starih med 57 in 90 let ($M = 69,63$ leta, $SD = 6,19$ leta), ki so živeli doma (24,2 % jih je živelo samih; 8,8 % jih je živelo z otrokom oz. z otrokom in njegovo družino; 46,2 % jih je živelo s partnerjem; 20,9 % pa s partnerjem in z otrokom oz. z otrokom in njegovo družino). Od tega jih je 2,2 % imelo osnovnošolsko izobrazbo; 60,4 % srednješolsko (gimnazija ali druga srednja/poklicna šola); 12,1 % višjo in 25,3 % univerzitetno izobrazbo (univerzitetno diplomo, magisterij ali doktorat). Vsi so bili starši vsaj enemu odraslemu otroku (število odraslih otrok se je gibalo med ena in štiri), največ pa jih je imelo dva odrasla otroka. Udeleženci so poročali o odnosu s svojim najstarejšim ali edinim otrokom (45,6 % je bilo sinov). Starost najstarejšega/edinega otroka se je gibala od 34 do 67 let ($M = 45,4$; $SD = 6,33$), starostna razlika med udeleženi staršem in njegovim najstarejšim/edinim otrokom je znašala od 17 do 38 let ($M = 24,28$; $SD = 4,31$).

Postopek in pripomočki

Starše sva vzorčili po metodi snežne kepe v Ljubljani in okolici. Po predstavitvi namena raziskave, zagotovilu o anonimnosti podatkov in njihovi uporabi izključno v raziskovalne namene ter prošnji za sodelovanje so udeleženci najprej podali ustno informirano soglasje. Druga avtorica tega prispevka jim je nato ustno posredovala navodila za sodelovanje in izročila sklop vprašalnikov tipa papir-svinčnik. Vprašalnike so izpolnili individualno na svojem domu brez prisotnosti testatorke. Izpolnjevanje je v povprečju trajalo 15 minut, najkasneje po preteku enega tedna so vprašalnike (vodene pod šifro) vrnil raziskovalkama.

Udeleženci so najprej odgovorili na demografska vprašanja o starosti, spolu, ravni dosežene izobrazbe, bivanjski ureditvi, številu odraslih otrok ter spolu in starosti najstarejšega/edinega otroka. Nato so s pomočjo 7-stopenjske ocenjevalne lestvice ($1 =$ *sploh ne drži*; $7 =$ *povsem drži*) odgovarjali na pet postavk (npr. »Če bi še enkrat živel/-a, ne bi hotel/-a skoraj ničesar spremeniti.«) *Lestvice zadovoljstva z življenjem* (Diener, Emmons, Larsen in Griffin, 1985). Lestvica je bila večkrat psihometrično preverjena pri slovenskih odraslih različnih starosti. Pri vzorcu udeležencev v pričujoči raziskavi je bila njena notranja zanesljivost visoka ($\alpha = 0,88$).

Sledilo je izpolnjevanje *Lestvice dejavnosti* (Poredoš in Zupančič, 2016a) s šestimi postavkami (npr. »Pogosto se družim s prijatelji, znanci.«), ki sva jo oblikovali za namen pričujoče študije, da bi grobo ocenili splošno raven ukvarjanja z različnimi dejavnostmi. Postavke so se nanašale na dejavnosti v gospodinjstvu, rekreacijske, družabne in družbene dejavnosti, zaposlenost z dejavnostmi nasploh in na občutja osamljenosti. Pri vsaki postavki so se udeleženci ocenili s pomočjo 5-stopenjske ocenjevalne lestvice ($1 =$ *sploh ne velja*; $5 =$ *popolnoma velja*), notranja zanesljivost lestvice pri vzorcu sodelujočih staršev pa je bila ustrezno visoka ($\alpha = 0,72$).

Nato so sodelujoči izpolnili še vprašalnik o odnosu z otrokom, ki je vseboval tri prilagojene lestvice *Testa osamosvajanja na prehodu v odraslost* (TOPO; Komidar, Zupančič, Sočan in Puklek Levpušček, 2014). Ker je TOPO s petimi lestvicami prvotno namenjen mladim na prehodu v odraslost, ki se psihološko osamosvajajo v odnosu do staršev, sva kot vsebinsko ustrezne uporabili le tri (Poredoš in Zupančič, 2016b). Te je bilo glede na odnos starša z otrokom smiselno preoblikovati tako, da so starši ocenili svojo *povezanost* z odraslim otrokom (prilagojena lestvica ima šest postavk in se je v tej raziskavi izkazala kot visoko notranje zanesljiva, tj. $\alpha = 0,90$; primer: »Razume moje težave.«), *iskanje opore* pri odraslem otroku (prilagojena lestvica s tremi postavkami je bila prav tako ustrezno notranje zanesljiva, tj. $\alpha = 0,75$; primer: »Ko mi gre kaj narobe, bi jo/ga najraje kar poklical/-a.«) in *moteče vmešavanje* odraslega otroka v osebne zadeve starša (prilagojena lestvica s štirimi postavkami je bila visoko notranje zanesljiva v tej raziskavi, tj. $\alpha = 0,86$; primer: »O mojih osebnih zadevah me sprašuje več, kot sem mu/ji pripravljen/-a razkriti.«). Tako kot pri izvornem TOPO so starši na postavke treh prilagojenih lestvic odgovarjali pri 5-stopenjski ocenjevalni lestvici ($1 = \text{sploh ne velja}$; $5 = \text{popolnoma velja}$).

2.3 REZULTATI

Tri sestavine odnosa med starejšimi starši in njihovimi odraslimi otroki

Najprej sva s pomočjo razmeroma celovite statistične analize¹ preverjali sestavo treh značilnosti odnosa starejših staršev z njihovimi odraslimi otroki. Podobno kot pri mlajših starših z otroki na prehodu v odraslost sva prepoznali tri sestavine (značilnosti) odnosa s podobnim, vendar ne povsem enakim pomenom. Vsebina nekaterih postavk, ki opisujejo vedenje odraslega otroka do starša in odnosno vedenje med staršem in otrokom, se je namreč izkazala kot neustrezna za ocenjevanje odnosa starejših staršev z odraslim otrokom. Teh postavk je bilo sedem, zato sva jih izločili. Starejši starši so jih namreč ocenjevali zelo podobno (mlajši starši v predhodni raziskavi pa ne) in se niso zadovoljivo povezovali z nobeno izmed treh sestavin odnosa. Vsebina teh postavk se je nanašala na: (i) otrokovo spoštovanje želja staršev in prijetno počutje staršev ob vsakdanjih pogovorih z otrokom (opisujejo povezanost z otrokom pri mlajših starših), kar je velika večina starejših staršev ocenila zelo visoko; (ii) pretirano težnjo otroka po stiku s starši, njegovo neprimerno zanimanje za intimne zadeve staršev, težnje po psihološkem nadzoru staršev in pretirano skrb za starše (opisujejo zaznano vsiljivost otroka pri mlajših starših), kar je velika večina starejših staršev ocenila nizko; ter na (iii) željo staršev, da bi jim bil otrok na voljo, če bi potrebovali pomoč (opisuje zaznano oporo otroka pri mlajših starših); ta postavka se je pri starejših starših bolj kot z zaznano oporo povezovala z zaznano povezanostjo z otrokom, vendar je bila povezava nizka.

V nadaljnjih analizah sva tako obdržali 13 postavk, ki se ustrezno prilagodijo 3-faktorskemu modelu ($\chi^2(42) = 56,79$, $p = 0,063$; $R^2 = 65,46\%$) ter opisujejo povezanost starejšega starša z odraslim otrokom, iskanje opore pri odraslem otroku in moteče vmešavanje otroka v zasebnost staršev. *Povezanost z odraslim otrokom*, kot jo zaznavajo starejši starši, vključuje otrokovo podpiranje odločitev staršev, razumevanje njihovih

¹ Eksploratorna faktorska analiza. Rezultati so zainteresiranim na voljo v arhivu druge avtorice.

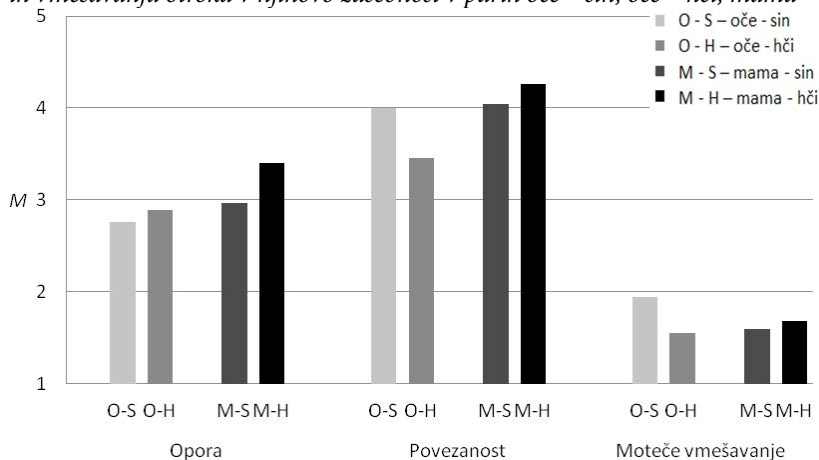
težav in upoštevanje njihovih potreb ter dostopnost otroka za odkrit pogovor in zanesljivo pomoč/oporo v stiski. Med starejšimi starši *iskanje opore pri odraslem otroku* pomeni njihovo željo po pogovoru z otrokom pri odločanju o pomembnih življenjskih zadevah, ob dilemah v odnosu z drugimi ljudmi in v različnih težavnih situacijah. *Vmešavanje odraslega otroka* pa opisuje pretirano zanimanje otroka za starše kot osebe in za njihove prijatelje/prijateljice, vsiljivo spraševanje o osebnih zadevah staršev in težnja po neželenem vpletanju v njihovo zasebno življenje.

Navedene sestavine odnosa med starejšimi starši in njihovim odraslim otrokom se med seboj nizko do zmerno visoko povezujejo. Statistično pomembni sta bili zvezi med iskanjem opore pri otroku in povezanostjo z njim ($r = 0,47, p < 0,01$) ter med iskanjem opore pri otroku in vmešavanjem otroka v zasebnost staršev ($r = 0,30; p < 0,01$). Starejši starši, ki se počutijo bolj čustveno povezani s svojim otrokom, pri njem pogosteje iščejo oporo in/ali obratno, tj. tisti, ki pogosteje iščejo oporo pri otroku, se počutijo bolj povezani z njim. Prav tako starši, ki iščejo več opore pri otroku, izkusijo nekoliko več njegovega vmešavanja v svoje osebne zadeve in/ali obratno.

Odnos med starejšimi starši in odraslimi otroki glede na spol staršev in otrok

Na Sliki 1 so prikazane srednje vrednosti ocen staršev pri treh sestavinah njihovega odnosa z odraslim otrokom glede na spol staršev in otrok, tj. oče – sin (11 parov), oče – hči (16 parov), mama – sin (30 parov) in mama – hči (33 parov). Starejši starši v povprečju menijo, da so čustveno povezani s svojim otrokom (ocena 4 pomeni, da trditve v povprečju zanje veljajo), očetje pa se počutijo nekoliko manj povezani s svojimi hčerkami (povprečna ocena med 3 in 4). Zaznano iskanje opore pri odraslem otroku starši ocenjujejo nižje kot povezanost z otrokom, saj se povprečja gibljejo okoli sredine lestvice (*delno velja, delno pa ne*), medtem ko starši svojih otrok ne zaznavajo kot motečih, saj se povprečja pri ocenah vmešavanja otroka v zasebnost staršev nahajajo med 2 (*ne velja*) in 1 (*sploh ne velja*).

Slika 1: Povprečne ocene staršev glede iskanja opore pri odraslem otroku, povezanosti z otrokom in vmešavanja otroka v njihovo zasebnost v parih oče – sin, oče – hči, mama – sin in mama – hči

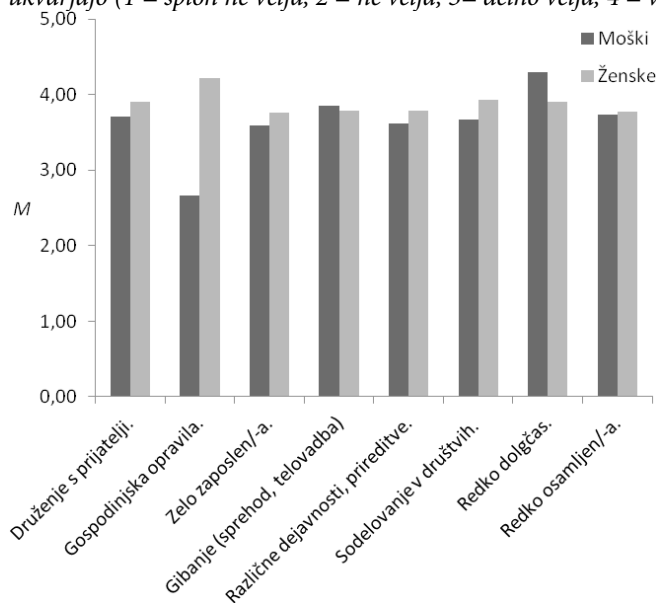
Razlike v srednjih vrednostih sestavin odnosa starejših staršev z odraslimi otroki sva glede na spol staršev in otrok preverjali z dvosmerno analizo variance za neodvisne vzorce, ki pokaže glavni učinek spola starša in spola otroka ter učinek interakcije med spolom starša in otroka na posamezno značilnost odnosa. Iz slike so sicer razvidne nekatere razlike v ocenah odnosa med starši in otroki, vendar so statistično pomembne le razlike pri zaznani povezanosti staršev z otrokom: mame se počutijo močnejše povezane s svojim otrokom kot očeti ($F(1, 87) = 4,45; p < 0,05$). Učinek interakcije med spolom starša in otroka pa je mejno statistično pomemben ($F(1, 87) = 3,53; p = 0,06$): medtem ko mame in očeti zaznajo podobno raven povezanosti s svojimi sinovi, očeti zaznajo nekoliko močnejšo povezanost s sinovi kot s hčerkami, mame pa se počutijo nekoliko bolj povezane s hčerkami kot s sinovi.

Zadovoljstvo z življenjem in dejavnosti pri starejših starših

V povprečju so bili sodelujoči starši nekoliko bolj zadovoljni kot nezadovoljni s svojim življenjem ($M = 4,47$; ocena 4 pomeni *nekaj vmes*, ocena 5 pa *še kar drži*), medtem ko je bil standardni odklon majhen ($SD = 1,34$). To pomeni, da so se pri nekoliko več kot dveh tretjinah staršev njihove samoocene ZŽ nahajale v območju med *drži v manjši meri* (3) in *pretežno drži* (6). Na ravni enostavnih povezav ZŽ z vsako izmed obravnavanih značilnosti se je ZŽ nizko povezovalo z bivanjem v zakonski/partnerski/družinski skupnosti ($r = 0,23; p < 0,05$) in zmerno z zaznano povezanostjo staršev z otrokom ($r = 0,39; p < 0,01$). Starejši starši, ki niso živeli sami, in tisti, ki so se počutili močnejše povezani s svojim odraslim otrokom, so bili bolj zadovoljni s svojim življenjem.

V povprečju so bili starejši starši dejavni v svojem vsakdanjem življenju ($M = 3,95$; $SD = 0,76$; povprečna vrednost 4 pomeni *drži*). Povprečne ocene po posameznih postavkah so prikazane na Sliki 2 za mame in očete posebej. Skupna ocena dejavnosti kot tudi ocene ukvarjanja s posamezno dejavnostjo so bile razmeroma visoke in se niso statistično pomembno povezovala z obravnavanimi spremenljivkami, zato jih nisva vključili v napoved ZŽ staršev. Izjema so bila gospodinjska opravila, s katerimi so se več ukvarjale mame kot očeti ($t(86) = -2,48; p < 0,01$).

Slika 2: Povprečne ocene starejših mam in očetov po posameznih dejavnostih, s katerimi se ukvarjajo (1 = sploh ne velja, 2 = ne velja, 3 = delno velja, 4 = velja in 5 = popolnoma velja)

Napoved zadovoljstva z življenjem pri starejših starših

V okviru odgovora na zadnje zastavljeno vprašanje sva s hierarhično regresijsko analizo v dveh korakih napovedovali ZŽ staršev. V prvem koraku sva kot napovednik ZŽ upoštevali le način bivanja starejših staršev (sam/-a ali v zakonski/partnerski/družinski skupnosti), ker se je med demografskimi značilnostmi le bivanje pomembno povezovalo z ZŽ. Način bivanja se je pokazal kot statistično pomemben napovednik ($\beta = 0,22$; $p = 0,05$), vendar je pojasnil malo (5 %) sicer statistično pomembnih razlik v ZŽ starejših staršev ($F(1, 78) = 3,94$; $p < 0,05$; $R^2 = 0,05$). Starši, ki niso živeli sami, so v povprečju poročali o nekoliko višjem ZŽ kot tisti, ki so bivali sami.

V drugem koraku sva v napovedno analizo poleg načina bivanja staršev vključili še značilnosti odnosa z odraslim otrokom, kot ga zaznavajo starši, tj. iskanje opore pri otroku, povezanost z otrokom in zaznano vmešavanje otroka v zasebnost staršev. S podatki o značilnostih odnosa sva napoved ZŽ staršev statistično pomembno izboljšali, in sicer za 13 % ($F(3, 74) = 3,95$; $p < 0,01$; $\Delta R^2 = 0,13$). V statističnem smislu to pomeni zmerno visoko izboljšanje napovedi. Skupno sva torej z načinom bivanja staršev in s tremi značilnostmi njihovega odnosa z odraslimi otroki pojasnili 18 % oz. nekoliko manj kot petino razlik v ZŽ staršev ($F(4, 78) = 4,06$; $p < 0,01$; $R^2 = 0,18$). Med posameznimi napovedniki je imela statistično pomembno napovedno vrednost v drugem koraku analize (v skupnem napovednem modelu) zgolj povezanost z otrokom, kot jo zaznavajo starši ($\beta = 0,39$; $p < 0,05$). Napovedna moč načina bivanja staršev pa je v primerjavi z napovedjo v prvem koraku upadla in ni dosegla ravni statistične pomembnosti ($\beta = 0,16$; $p > 0,05$).

3 RAZPRAVA

V raziskavi s slovenskimi zdravimi in samostojnimi starejšimi starši sva kot osrednji problem obravnavali tri značilnosti njihovega odnosa z najstarejšim/edinim odraslim otrokom in povezanost kakovosti tega odnosa z njihovim zadovoljstvom z življenjem (ZŽ) kot pokazateljem kakovostnega staranja (Baltes in Baltes, 1990). Analiza podatkov, ki so jih v povprečju sedemdesetletni starši podali o svojem odnosu z otrokom, je pokazala, da se zaznana odnosno vedenje v paru starši – otrok in vedenje odraslih otrok do staršev povežeta v tri sestavine, tj. občutje povezanosti z otrokom, iskanje opore pri otroku in zaznana vmešavanje otroka v osebne zadeve staršev. Glede na vedenje, ki ga te sestavine vključujejo, je njihov pomen pri starejših starših nekoliko drugačen kot pri mlajših starših z otroki na prehodu v odraslost, kar verjetno odraža spremembe v odnosu med starši in njihovimi otroki, ki so povezane z osebnostno-socialnim razvojem staršev in otrok. Z rezultati sva tudi podprli predpostavko, da kakovost odnosa med starejšimi starši in njihovim (najstarejšim/edinim) odraslim otrokom pomembno napoveduje njihovo ZŽ. Vendar se je le povezanost z otrokom pokazala kot pomemben posamičen napovednik ZŽ staršev.

Povezanost starejših staršev z odraslim otrokom se kaže v otrokovem razumevanju in upoštevanju staršev, v podpori njihovem samostojnemu odločanju, v dostopnosti in pripravljenosti za odkrito sporazumevanje s starši ter v zanesljivi opori in/ali pomoči, če ju starši v težavah dejansko potrebujejo. Povezanost se pri starejših starših torej pomensko nekoliko prekriva z oporo, za katero predpostavljajo, da bi jim jo nudil otrok. Starejši starši v primerjavi z mlajšimi starši otrokovo zanesljivost pri nudenju opore verjetno razumejo že kot izraz njegove skrbnosti v medosebno povezanem odnosu. Mlajši starši pa predvideno dostopnost otroka za nudenje zanesljive opore in pomoči povezujejo z lastno težnjo po iskanju opore pri otroku, ko so v stiski, in ne z medosebno povezanostjo. *Iskanje opore pri odraslem otroku* pri starejših starših pomeni le njihovo težnjo po dejanskem posvetovanju, pogovoru in pridobivanju nasveta pri otroku, ko naletijo na resno dilemo ali težavo ali ko se spoprijemajo s pomembno odločitvijo. *Vmešavanje odraslega otroka* v zasebnost starejših staršev pa opisujejo kot pretirano zanimanje otroka za starše, vsiljivo spraševanje o osebnih zadevah staršev in težnjo po neželenem poseganju v njihovo življenje. Medtem ko mlajši starši pojmujejo skrb otroka zanje kot motečo (je eden izmed pokazateljev motečega vedenja otroka; Gasparini idr., 2016), starejši starši zaznavajo pretirano skrb odraslega otroka v smislu obojestranske psihološke povezanosti. Tako mlajši kot starejši starši na splošno ne opažajo motečega vmešavanja odraslih otrok v svoje življenje, iz česar lahko sklepamo, da razmeroma zdravi in »mladi« starejši starši ohranjajo samostojnost in zasebnost v odnosu do otrok oz. simetričen odnos s svojimi otroki (odnos med dvema samostojnima odraslima osebama).

Povprečni rezultati starejših staršev kažejo, da svoj odnos z najstarejšim/edinim odraslim otrokom ocenjujejo ugodno. Raven psihološke povezanosti z otrokom so namreč ocenili visoko, iskanje opore pri otroku zmerno, vmešavanje otroka v njihovo zasebnost pa kot večinoma odsotno. Zmerno raven iskanja opore pri otroku in odsotnost vmešavanja otroka v njihovo zasebno življenje lahko pojasnimo z dejstvom, da so bili

udeleženci še razmeroma mlade, zdrave, samostojne in dejavne starejše osebe. Starši so namreč poročali, da so v svojem vsakdanjem življenju in v prostem času dejavni na različnih področjih (npr. druženje s prijatelji, delovanje v društvih in rekreacijske dejavnosti) in da so celo »zelo zaposleni« ter da se redko dolgočasijo ali počutijo osamljene. V delno podporo predpostavki o razlikah med spoloma so se starejše mame počutile bolj povezane z odraslim otrokom kot starejši očetje, še posebej s hčerkami, v drugih dveh sestavinah odnosa pa se pari staršev in odraslih otrok med seboj niso razlikovali. Ugotovitev, da je odnos med mamami in hčerkami najtesnejši, je skladna z rezultati raziskav pri različno starih odraslih v tujini (npr. Sneed idr., 2006; Vincent idr., 2006) in v Sloveniji (Zupančič in Kavčič, 2014). Medosebni odnosi žensk so v primerjavi z medosebnimi odnosi moških bolj čustveno intimni in soodvisni, psihološko bližino pa ženske zaznavajo kot manj motečo za ohranjanje svoje identitete; moški naj bi imeli močnejše težnje k neodvisnosti, tekmovalnosti in prebijanju v ospredje kot ženske, kar spodbuja že zgodnja socializacija, te težnje pa naj bi se izražale tudi v njihovih najtesnejših in naklonjenih medosebnih odnosih (Belsky idr., 2003; Feldman, 2011; Gilligan, 1982).

Ukvarjanje z različnimi vsakdanjimi in prostočasnimi dejavnostmi v pozni odraslosti dobro napoveduje ZŽ in blagostanje starejših oseb tako v tujini (npr. Betts-Adams idr., 2011) kot tudi v Sloveniji (Petrič, 2015). Vendar so bile razlike v ukvarjanju s temi dejavnostmi med našimi udeleženci zelo majhne, kar znižuje verjetnost njihove povezanosti z drugimi spremenljivkami. To je morda razlog, da se skupna ocena dejavnosti pri starejših starših že na enostavni ravni ni povezovala z drugimi obravnavanimi spremenljivkami. Starši so si bili namreč zelo podobni glede pogostega ukvarjanja z dejavnostmi, kot so rekreativne, gospodinjske, družabne in družbene aktivnosti, prav tako so si bili podobni glede odsotnosti počutij osamljenosti in dolgočasnosti. Zato tudi splošne dejavnosti pri napovedovanju ZŽ nisva upoštevali. Podobno kot se kaže optimistična slika glede kakovosti odnosa staršev z njihovim najstarejšim ali edinim odraslim otrokom, so starejši starši v povprečju poročali, da so zadovoljni s svojim življenjem. Poleg tega so njihove povprečne ocene ZŽ podobne povprečnim ocenam mlajših odraslih in mladih na prehodu v odraslost, kar posredno kaže, da se ZŽ z naraščajočo starostjo ohranja (npr. Diener idr., 1999; Gerstorf idr., 2010; Hansen in Slagsvold, 2012). Možne razloge sva navedli že v uvodnem razdelku, hkrati pa opozarjamo na možnost, da so starejši starši pri vseh merskih pripomočkih podajali nekoliko socialno zaželene odgovore. Tako odgovarjanje je opaznejše med posamezniki v pozni odraslosti kot pri mlajših odraslih, kot kažejo izsledki več raziskav, vključno s slovenskimi (npr. Caprara idr., 2012).

V skladu z ugotovitvami tujih avtorjev pri različno starih odraslih (npr. Diener idr., 1999) in M. Petrič (2015) pri starejših osebah v Sloveniji ZŽ starejših staršev niso zanesljivo napovedovale njihove demografske značilnosti ter spol in starost njihovih ga najstarejšega/edinega odraslega otroka. Razmeroma največ, čeprav v absolutnem smislu malo, je k ZŽ staršev prispeval njihov način bivanja. Tisti, ki so živeli sami, so v povprečju poročali o nekoliko manjšem ZŽ kot starejši starši, ki so živeli s partnerjem in/ali z odraslim otrokom. Sobivanje z družinskim članom ali člani torej vsaj nekoliko doprinaša k večjemu zadovoljstvu starejših staršev v primerjavi z bivanjsko neodvisnostjo, kar se ujema z izsledki tujih raziskav (Ajrouch, 2007; Milkie idr., 2008). Z rezultati

slovenskih starejših staršev pa zlasti podpirava tezo, da ohranjanje povezanosti z odraslim otrokom, prepričanje staršev, da otrok razume njihove težave, upošteva njihove potrebe in jim je pripravljen nuditi zanesljivo oporo oz. pomoč, pomembno prispeva k njihovemu ZŽ. Domnevava, da ohranjanje tesnih in kakovostnih medosebnih odnosov, med njimi z odraslim otrokom, prispeva tudi k razrešitvi zadnje psihosocialne krize (Erikson, 1963) v smeri osebne integracije (glej tudi Zupančič idr., 2009). Slednja naj bi sicer vodila do ZŽ pri starostnikih, vendar odnos lahko poteka tudi v obratni smeri. Zadovoljniji starejši namreč lahko ugodneje razrešujejo psihosocialno krizo integracija/obup. Predpostavljava, da psihološka povezanost starejših z njihovimi odraslimi otroki prispeva k obema, k zadovoljstvu z medosebnimi odnosi, ki je sestavina splošnega ZŽ, in k ugodnemu reševanju krize, ki sta med seboj recipročno povezana. Možno je tudi, da kakovost medosebnih odnosov vpliva na ZŽ starejših posredno, preko učinka na spoprijemanje s krizo. Zaradi nekaterih omejitev opravljene raziskave ugotovitev ne smemo brez zadržkov posplošiti na populacijo zdravih in samostojnih staršev v obdobju pozne odraslosti. Vzorec starejših staršev ni bil reprezentativen, saj je sodelovalo razmeroma majhno število staršev iz Ljubljane in okolice, ki so se v povprečju nahajali na začetku pozne odraslosti, poleg tega so prevladovala mame. Tudi demografsko reprezentativen slovenski vzorec bi bil verjetno vsaj nekoliko pristranski glede preučevanih značilnosti, saj se morajo morebitni udeleženci po seznanitvi z namenom in s postopkom raziskave strinjati s svojim sodelovanjem. To običajno vodi v sistematično pristranskost vzorca udeležencev, ki se ji ni mogoče izogniti (glej tudi Marjanovič Umek in Zupančič, 2009). Glede na predmet raziskave, ki sva jo izvedli, bi tako lahko pričakovali, da značilno več posameznikov, ki niso zadovoljni s svojim življenjem in/ali imajo veliko težav v odnosu s svojimi otroki, zavrne sodelovanje.

Dalje, predstavljene ugotovitve izhajajo le iz podatkov, ki so jih o sebi podali udeleženci sami pri treh psiholoških vprašalnikih. Ker so iste osebe poročale o več svojih osebnih in odnosnih značilnostih, rezultati lahko vsebujejo t. i. napako istega ocenjevalca, ki vsaj nekoliko preceni povezave med obravnavanimi značilnostmi. Res pa je, da naju je pri napovedi ZŽ zanimal odnos staršev z otrokom z vidika staršev, o katerem seveda lahko najbolje poročajo starši sami. Enako velja tudi za njihovo ZŽ. Predpostavljava tudi, da ZŽ staršev ni odvisno le od njihovega odnosa z enim otrokom, če jih imajo več. Zato bi bilo treba v nadaljnjih raziskavah obravnavati odnos staršev z vsemi njihovimi otroki. Smiselno bi bilo primerjati še odnos enega starša z otrokom z njegovega vidika in z vidika drugega starša ter tako na podlagi podatkov iz dveh različnih virov preveriti doslednost povezav tega odnosa z ZŽ staršev.

Poleg že navedenih omejitev sva pri starejših starših preučevali le tri značilnosti njihovega odnosa z odraslim otrokom. Uporabili sva pripomoček, ki je bil oblikovan za starše mladih na prehodu, ki imajo v odnosu do svojega otroka drugačna pričakovanja. Da bi pridobili celovitejši vpogled v kakovost tega medosebnega odnosa, ki je pomemben v celotnem življenju staršev in njihovih otrok, bi se morali osredotočiti tudi na druge njegove ključne sestavine, npr. na različne vrste obojestranske pomoči/opore med staršem in odraslim otrokom, na obojestransko spoštovanje osebne avtonomnosti (Lowenstein idr., 2007; Silverstein idr., 2010; Spitze in Gallant, 2004), na zanimanja in skrbi, ki si jih

starši in odrasli otroci delijo, na področja, na katerih se pojavljajo nestrinjanja/spori med njimi ipd. Podatke o tem, katere vsebine so za starejše starše osrednje v njihovem odnosu z odraslim otrokom, bi najustrezneje pridobili s pomočjo osebnih intervjujev s starši. Na podlagi prostih odgovorov velikega števila staršev na usmerjena vprašanja bi bilo nato sicer zapletenimi in dolgotrajnimi postopki mogoče oblikovati merske pripomočke, ki z zadovoljivo objektivnostjo, veljavnostjo in zanesljivostjo ocenjujejo želene značilnosti, tj. tiste, ki so za starejše starše pomembne in očitne v njihovem odnosu z odraslim otrokom.

4 SKLEPI

Na podlagi rezultatov opravljene raziskave lahko skleneva, da imajo sestavine kakovosti odnosa med starši in njihovimi odraslimi otroki nekoliko drugačen pomen za starejše kot za mlajše starše, kar verjetno zrcali dinamiko odnosa, ki izhaja iz razvojnih sprememb pri starših in otrocih. Starejši starši kot del povezanosti z otrokom zaznavajo tudi nekatere vidike čustveno-socialne opore, kar mlajši starši pojmujejo kot iskanje opore pri otroku. Pri starejših starših se iskanje opore nanaša na dejansko pomoč otroka (svetovanje v primerih resnih težav, dilem in pomembnih življenjskih odločitev), medtem ko mlajšim staršem iskanje opore pomeni že zavedanje, da bi se lahko na otroka obrnili za pomoč ali nasvet. Otrokovsko skrb za starše, ki jo mlajši starši zaznajo kot pretirano in motečo, pa starejši starši zelo redko opazijo in ne tvori nobene izmed treh sestavin odnosa z njihovim odraslim otrokom.

Starši, v povprečju stari 70 let, se počutijo razmeroma močno povezani z najstarejšim ali edinim odraslim otrokom in poročajo o zmernem iskanju opore pri njem, predvsem v težavnih situacijah in pred pomembnimi življenjskimi odločitvami. Hkrati pa starši ne opažajo vmešavanja otroka v njihovo avtonomnost ali njegove moteče skrbi zanje. Podobno kot v predhodnih odraslih obdobjih se mame ocenjujejo kot bolj povezane z otroki, še posebno s hčerkami. Mame in očeti se v iskanju opore pri odraslem otroku in v zaznanem poseganju otroka v njihovo zasebnost ne razlikujejo, prav tako obe sestavini odnosa ocenjujejo podobno pri svojih hčerkah in sinovih.

Starejši starši so razmeroma zadovoljni z življenjem. K njihovememu ZŽ pa prispeva povezanost z odraslimi otroki, kar nakazuje pomembnost kakovostnih medgeneracijskih stikov med družinskimi člani. Za čim bolj kakovostno oceno odnosa med otrokom in starejšim staršem bi bilo smiselno upoštevati tudi vidik odraslega otroka, torej sočasno pridobiti oceno obeh oseb v odnosu. Le z upoštevanjem obeh vidikov bi si lahko ustvarili celovitejšo sliko odnosa med staršem in otrokom. V razhajanjih bi lahko prepoznali razloge za morebitne težave v odnosu, kar bi lahko služilo kot podlaga svetovanju ali preventivnim programom z namenom izboljšanja odnosov ali ohranjanja kakovostnih odnosov z odraslimi otroki v pozni odraslosti, ki prispevajo k ZŽ. V nadaljnjem raziskovanju bi bilo treba preučiti, kako odnosi z različnimi družinskimi člani prispevajo k ZŽ starejših. Ugotovitve pričujoče raziskave odpirajo nova vprašanja, npr. o (i) odnosu zelo starih staršev ter/ali bolnih in nesamostojnih staršev z njihovimi otroki; (ii) povezavah kakovostnih medosebnih odnosov z ZŽ pri starših, ki imajo več otrok, in pri tistih brez otrok; (iii) razlikah v odnosih med družinskimi člani in drugimi pomembnimi osebami

v življenju starejših ter (iv) vlogi navedenih odnosov v ZŽ starejših. Raziskovanja odnosov starejših staršev z odraslimi otroki smo se šele dotaknili in pričakujemo, da bodo prihodnje raziskave tesne medosebne odnose starejših pojasnile celovitejše.

LITERATURA

- Ajrouch, K. (2007). Health disparities and Arab-American elders: Does intergenerational support buffer the inequality-health link? *Journal of Social Issues*, 63, 743–758.
- Arnett, J. J. (2006). The psychology of emerging adulthood: What is known, and what remains unknown? V: J. J. Arnett in J. L. Tanner (ur.), *Emerging adults in America. Coming of age in the 21st century* (str. 303–330). Washington, DC: American Psychological Association.
- Baltes, P. B. in Baltes, M. M. (1990). Psychological perspectives on successful aging: The model of selective optimization and compensation. V: P. B. Baltes in M. M. Baltes (ur.), *Successful aging: Perspectives from the behavioral sciences* (str. 1–34). Cambridge, VB: Cambridge University Press.
- Belsky, J., Jaffee, S. R., Caspi, A., Moffitt, T. in Silva, P. A. (2003). Intergenerational relationships in young adulthood and their life course, mental health, and personality correlates. *Journal of Family Psychology*, 17, 460–471.
- Betts-Adams, K., Leibbrandt, S. in Moon, H. (2011). A critical view of the literature on social and leisure activity and well-being in later life. *Aging and Society*, 31(4), 683–712.
- Binder, M. in Coad, A. (2013). »I'm afraid I have bad news for you...« Estimating the impact of different health impairments on subjective well-being. *Social Science & Medicine*, 87, 155–167.
- Caprara, G. V., Barbaranelli, C., Borgogni, L., Bucik, V., Boben, D., Hruševar-Bobek, B., Kranjc, I., Zupančič, M. in Horvat, M. (2012). *Model „velikih pet“: pripomočki za merjenje strukture osebnosti: priručnik*. 3. dopolnjena izd. Ljubljana: Center za psihodiagnostična sredstva.
- Carstensen, L. L., Isaacowitz, D. M. in Charles, S. T. (1999). Taking time seriously: A theory of socioemotional selectivity. *American Psychologist*, 54, 165–181.
- Diener, E., Emmons, R. A., Larsen, R. J. in Griffin, S. (1985). The Satisfaction with Life Scale. *Journal of Personality Assessment*, 49, 71–75.
- Diener, E. in Suh, E. M. (1998). Age and subjective well-being: An international analysis. V: K. W. Schaie in M. P. Lawton (ur.), *Annual Review of Gerontology and Geriatrics, Vol 17: Focus on emotion and adult development* (str. 304–324). New York: Springer Publishing Co.
- Diener, E., Suh, E. M., Lucas, R. E. in Smith, H. L. (1999). Subjective well-being: Three decades of progress. *Psychological Bulletin*, 125(2), 276–302.
- Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. New York: W. W. Norton & Co.
- Feldman, R. S. (2011). *Life span development*. Boston, MA: Pearson.
- Gasparini, E., Košmrlj, L. in Cesar, A. (2016). *Doživljanje mame ob osamosvajanju otroka: Primerjava vprašalnika PASAS in skrajšane verzije vprašalnika TOPO* (neobjavljena seminarska naloga). Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Katedra za razvojno psihologijo, Ljubljana.
- Gerstorf, D., Ram, N., Mayraz, G., Hidajat, M., Lindenberger, U., Wagner, G. G. idr. (2010). Late-life decline in well-being across adulthood in Germany, the UK, and the US: Something is seriously wrong at the end of life. *Psychology and Aging*, 25, 477–485.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Gomez, V., Krings, F., Bangerter, A. in Grob, A. (2009). The influence of personality and life events on subjective well-being from a life span perspective. *Journal of Research in Personality*, 43, 345–354.
- Gruenewald, T. L., Mroczek, D. K., Ryff, C. D. in Singer, B. H. (2008). Diverse pathways to positive and negative affect in adulthood and later life: An integrative approach using recursive partitioning. *Developmental Psychology*, 44, 330–343.
- Grundy, E. (2005). Reciprocity in relationships: Socio-economic and health influences on intergenerational exchanges between Third Age parents and their adult children in Great Britain. *British Journal of Sociology*, 56, 233–255.
- Grundy, E. in Henretta, J. (2006). Between elderly parents and adult children: A new look at intergenerational care provided by the 'sandwich generation'. *Aging & Society*, 26, 707–722.
- Hansen, T. in Slagsvold, B. (2012). The age and subjective well-being paradox revisited: A

- multidimensional perspective. *Norsk Epidemiologi*, 22(2), 187–195.
- Ingersoll-Dayton, B., Neal, M. in Hammer, L. (2001). Aging parents helping adult children: The experience of the sandwiched generation. *Family Relations*, 50, 263–271.
- Komidar, L., Zupančič, M., Sočan, G. in Puklek Levpušček, M. (2014). Development and construct validation of the Individuation test for emerging adults (ITEA). *Journal of Personality Assessment*, 96(5), 503–514.
- Lowenstein, A., Katz, R. in Gur-Yaish, N. (2007). Reciprocity in parent-child exchange and life satisfaction among the elderly: A cross-national perspective. *Journal of Social Issues*, 63(4), 865–883.
- Marjanovič Umek, L. in Zupančič, M. (2009). Pristopi, metode in tehnike za preučevanje psihičnega razvoja. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija* (str. 64–88). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Milkie, M. A., Bierman, A. in Schieman, S. (2008). How adult children influence older parents' mental health: Integrating stress-process and life-course perspectives. *Social Psychology Quarterly*, 71, 86–105.
- Petrič, M. (2015). *Napovedniki Keyesovega modela duševnega zdravja pri starostnikih*. Neobjavljena doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- Poredoš, M. in Zupančič, M. (2016a). *Lestvica dejavnosti*. Neobjavljeni merski pripomoček. Ljubljana: Katedra za razvojno psihologijo, oddelek za psihologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Poredoš, M. in Zupančič, M. (2016b). *Lestvice odnosa z odraslim otrokom*. Neobjavljeni merski pripomoček. Ljubljana: Katedra za razvojno psihologijo, oddelek za psihologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Puklek Levpušček, M. in Zupančič, M. (2010). Kako slovenski študentje zaznavajo obdobje prehoda v odraslost in različna merila odraslosti? *Pedagoška obzorja*, 1, 89–109.
- Riley, L. in Bowen, C. (2005). The sandwich generation: Challenges and coping strategies of multigenerational families. *The Family Journal*, 13, 52–58.
- Silverstein, M., Gans, D., Lowenstein, A., Giarrusso, R. in Bengtson, V. L. (2010). Old parent-child relationships in six developed nations: Comparisons at the intersection of affection and conflict. *Journal of Marriage and Family*, 72(4), 1006–1021.
- Sneed, J., Johnson, J., Cohen, P., Gilligan, C., Chen, P., Crawford, T. idr. (2006). Gender differences and age-changing relationship between instrumentality and family contact in emerging adulthood. *Developmental Psychology*, 42, 787–797.
- Spitze, G. in Gallant, M. P. (2004). »The bitter with the sweet«: Older adults' strategies for handling ambivalence in relations with their adult children. *Research on Aging*, 26, 387–412.
- Teuscher, U. (2009). Subjective age bias: A motivational and information processing approach. *International Journal of Behavioral Development*, 33, 22–31.
- Vincent, J. A., Phillipson, C. R. in Downs, M. (2006). *The futures of old age*. Thousand Oaks; CA: Sage.
- Zupančič, M. in Kavčič, T. (2014). Student personality traits predicting individuation in relation to mothers and fathers. *Journal of Adolescence*, 37, 715–726.
- Zupančič, M., Kavčič, T. in Fekonja, U. (2009). Razvojne naloge v odraslosti. V: L. Marjanovič Umek in M. Zupančič (ur.), *Razvojna psihologija* (str. 634–654). Ljubljana: Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Wiesmann, U. in Hannich, H.-J. (2008). A salutogenic view on subjective well-being in active elderly persons. *Aging & Mental Health*, 12, 56–65.

Kontaktne informacije:

Mojca Poredoš

e-naslov: Mojca.Poredos@ff.uni-lj.si